

Coos Huijsen

Ode aan het klootjesvolk

*Populisme als smoesje van
de falende elite*

2020 Prometheus Amsterdam

‘Ook nú wordt het woord fascisme door velen, intellectuelen en niet intellectuelen, gebezigd voor alles waar men het land aan heeft. Het is een typisch voorbeeld van de neiging bepaalde woorden te gebruiken niet om hun rationele betekenis, maar om de emotionele ondertoon van goed of afkeuring.’

‘Door de zwakheden van de democratie te negeren, maakt men zich blind voor de gevaren die haar altijd bedreigen en zullen blijven bedreigen.’

Huib Drion, in *Tirade* (december 1967)

Inleiding

De democratische politiek verkeert in een crisis. Zij is haar kompas kwijtgeraakt. De verhoudingen zijn gepolariseerd.¹ Zodra dit onderwerp ter sprake komt, wijzen de beschuldigende vingers van politici, wetenschappers en journalisten – kortom van weldenkend Nederland – opvallend vaak richting populisme. Het zouden de populistten zijn die de democratie bedreigen door op slinkse wijze misbruik te maken van de onderbuikgevoelens van de gewone man (m/v). Maar dat populisme en die onderbuikgevoelens lijken slechts voorwendsels en fictie van de elite om aan de nodige zelfkritiek te ontkomen. Behalve dat de onderbuik van de gewone man niet opvallender aanwezig is dan die van de elite, heeft het er veel van weg dat juist de elite er verantwoordelijk voor is dat het politieke en maatschappelijke kompas in het ongereede is geraakt. Het wordt daarom tijd dat de elite de hand diep in eigen boezem steekt.

De titel *Ode aan het klootjesvolk* is te beschouwen als een principieel statement. ‘Klootjesvolk’ geldt hier als geuzenaam voor mensen die behoren tot de brede sociaal-economische en culturele onderlagen van de samenleving, die het te vaak nog moeilijk hebben zich staande te houden maar zich niettemin in overgrote meerderheid voor die samenleving willen inzetten.² De titel is tevens bedoeld als serieuze waarschuwing dat een democratie niet ongestraft een loopje kan nemen met fundamentele begrippen als gelijkheid

en gelijkwaardigheid, zoals in toenemende mate het geval is.³

Dit boek is in feite het vervolg op *Nog is links niet verloren*, het boek dat ik in 1982 schreef.⁴ Aanleiding ervoor was de groeiende kloof die ik meende te signaleren tussen de sociaaldemocratie en haar traditionele volkse achterban. Een jaar of wat ervoor was ik lid geworden van de Partij van de Arbeid (PvdA). Algauw kreeg ik de indruk dat het contact haperde tussen de opkomende jonge partijelite die als Nieuw Links een geslaagde greep naar de macht had gedaan en de oudere, traditionele aanhang in de volksbuurten. Behalve dat die jongeren de partijcultuur bepaalden omdat ze beter gebekt waren, bepaalden ze ook de agenda en daarmee de politieke koers. Ze deden wel ‘arbeideristisch’ maar hadden eigenlijk bar weinig met de echte arbeiders. Deze zichtbare vervreemding tussen generaties en tussen klassen vond ik een zorgwekkend verschijnsel en een boek waard. Het leek me riskant voor de toekomst van de sociaaldemocratie in Nederland. Links was *nog* niet verloren, maar mocht wel op zijn tellen gaan passen.

Was links in staat zijn oude prioriteiten – en daarmee de oude achterban – terug te vinden? Ik was er niet gerust op. Steeds minder zelfs: in de jaren die volgden op het boek werden mijn zorgen alleen maar groter toen ik als docent en rector in het Amsterdamse middelbare onderwijs werkzaam was. Voortschrijdende maatschappelijke en politieke inzichten brachten me tot het schrijven van *De PvdA en het Von Münchhausen-syndroom* (1990). De titel verwijst naar mijn scepsis of de PvdA ooit nog in staat zou zijn om zichzelf aan eigen haren uit het politieke moeras te trekken, zoals de sprookjesbaron zou hebben gedaan. In de tussentijd kreeg ik steeds meer de indruk dat het niet alleen een

probleem was van de sociaaldemocratie, maar dat jonge progressieve intellectuelen in het algemeen niet wisten wat ze met de praktisch opgeleide, gewone man aan moesten. Hoewel de ‘middenpartijen’ uiteindelijk allemaal met een kiezersprobleem te maken kregen, had de progressieve politiek er de meeste moeite mee.

In *Ode aan het klootjesvolk* benader ik het onderwerp als historicus en vanuit mijn politieke en maatschappelijke ervaring. De verhouding populisme en elite is een gepolariseerd thema geworden en voordat je het weet, heb je de kat in de gordijnen. Temeer omdat het woord ‘populisme’ door politici, wetenschappers en journalisten nogal nonchalant wordt rondgestrooid en ook wel als pavlovreactie, dus op weinig serieuze gronden, wordt veroordeeld.⁵ Wetenschappers van de Vrije Universiteit waarschuwen hiertegen in een artikel met als titel: ‘Waarom we nog steeds geen goede definitie van populisme hebben’. Daarin stellen zij dat politici pas voor populistisch kunnen doorgaan als zes kenmerken in hun politieke discours en strategie voorkomen. Het verschijnsel van de ‘dikke ego’s’ en het gebrek aan parlementaire stijl dat bij politici, die voor populisten doorgaan, nogal eens valt te signaleren, kwam ik er bijvoorbeeld niet tegen. Andersom waren er natuurlijk bij gevestigde politici ook best wat ‘vinkjes’ te zetten.

Vooropgesteld: er zijn zeker aspecten, die tot het populisme worden gerekend, die van negatieve invloed kunnen zijn op de liberale democratie.⁶ Maar dat is hier niet de hoofdzaak. Ik beschouw het populisme hier en nu vooral als reactie op maatschappelijke, culturele en politieke problemen die tot onvrede leiden en die onlosmakelijk zijn verbonden met de ongelukkige rol die de elite speelt in het veroorzaken en oplossen van die problemen. In dit opzicht heeft het

populisme een alarmfunctie en kan het, als er alert op dat alarm wordt gereageerd, een nuttige, corrigerende invloed op de democratie uitoefenen.⁷

Met de term ‘elite’ verwijs ik niet naar alle elites die er te onderscheiden zijn in de loop van de geschiedenis of naar de diverse mogelijke opvattingen erover. Hier gaat het over het huidige establishment in de westerse democratie, dat toonaangevend is in het publieke debat van intellectuelen, politici en journalisten; de theoretisch opgeleide burger, die zichzelf een weldenkend mens acht, vaak met de zelfgenoegzaamheid die volgt uit de meritocratische illusie. Ik spreek hier van illusie, omdat prestaties en capaciteiten voor meritocratische elitevorming weliswaar wezenlijk zijn, maar er altijd zoiets is als geluk of pech in het leven. Waar dit wordt genegeerd, is het gevaar dat de geslaagden in de maatschappij arrogant worden en dat zij degenen die niet slaagden als losers gaan zien, die hun ‘falen’ vooral aan zichzelf te danken zouden hebben.

Een wezenlijk onderscheid in de moderne samenleving blijkt dat tussen hoger- en lageropgeleiden.⁸ Ik zal deze termen verder zo min mogelijk gebruiken omdat ik vind dat dit onderscheid tussen hoger- en lageropgeleiden een denigrerende bijmaak heeft. Zoveel mogelijk spreek ik van ‘praktisch’ en ‘theoretisch’ opgeleiden.⁹ Die keuze staat in ogenschijnlijk contrast met mijn gebruik van de term ‘klootjesvolk’. Dit is een van de vele smaadwoorden die in de loop van de geschiedenis zijn gebruikt voor de zelfkant of onderkant van de samenleving, voor de armsten. Het is opvallend dat in de jaren zestig, toen de generatie babyboomers ging pleiten voor democratisering en persoonlijke ontplooiing, provo als avant-garde van deze babyboomers, het woord ‘klootjesvolk’ herintroduceerde.¹⁰ Het volkse ele-

ment van de democratie kreeg er een uitgesproken negatieve duiding mee. Juist om deze hooghartige, laatdunkende houding te illustreren komt deze term terug in de titel van dit boek en zal ik er ook elders naar verwijzen.

Daarnaast krijgt het verschijnsel globalisering aandacht, omdat dit in de laatste decennia de tegenstellingen tussen de theoretisch opgeleiden en de praktisch opgeleiden heeft vergroot. Uiteraard is bij geen van beide sprake van een onbevangen stellingname. Botsende belangen en de te onderscheiden belevingswerelden lopen door elkaar. Maar het is opvallend hoe gemakkelijk de kosmopolitische elite voorbijgaat aan de zorgen die de gewone man zich hierover maakt en met welk dedain zij bijvoorbeeld het Oranjegevoel afdoet als ‘spruitjesnationalisme’. Met weldenkendheid heeft dit allemaal weinig van doen, met wellevendheid nog minder. Daarom verdient ook de belevingswereld van de elite meer aandacht. Die zit niet zo logisch in elkaar als wordt gesuggereerd: zij is evengoed ontvankelijk voor trendy opinies, inclusief een bepaalde modieuze lifestyle, om zich te kunnen onderscheiden van de gewone man. De neiging tot politieke correctheid staat daar niet los van.

De stof is verdeeld over zeven hoofdstukken: zeven essays die ieder over een afzonderlijk (deel)thema gaan en enige chronologie volgen. Het eerste essay geeft een historische inleiding van het onderwerp. De elite pretendeerde altijd al dat zij zoveel beter aan het algemene belang denkt dan de onderkant van de samenleving, maar Machiavelli had hierover al zijn twijfels. Dit essay laat zien dat de intellectuele elite niet de vanzelfsprekende stut en steun voor de democratie is zoals zij zichzelf graag ziet. Zo signaleerde in Nederland de liberale intellectueel Huib Drion in de jaren zestig bij de jonge avant-garde een ‘zekere onverschilligheid

tegenover intellectuele integriteit' en spreekt hij daarom van gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef voor het democratische klimaat in de samenleving.¹¹

Het tweede essay is vooral gebaseerd op mijn ervaring als lid van de PvdA en daarmee op mijn boek *Nog is links niet verloren* uit 1982. Dat ik er in dit nieuwe boek, bijna veertig jaar later, uitgebreid op terugkom, is niet om de PvdA een en ander nog eens in te wrijven, maar omdat ik later tot het inzicht kwam dat de ontwikkeling in de verhouding tussen theoretisch en praktisch opgeleiden, die ik had gesignaleerd, exemplarisch is voor wat elders in de wereld ook plaatsvond. In het derde essay komen de consequenties daarvan aan de orde zoals ze zich aftekenden in de jaren tachtig en een nieuwe tijdgeest zich aandienende. Omdat links zich had afgesneden van zijn eigen bronnen en zijn specifieke verantwoordelijkheid verwaarloosde voor modernisering van de verzorgingsstaat, betekende dit ruim baan voor het utiliteitsdenken. Tegelijkertijd werd er geflirt met een vaag begrip als 'multiculturele samenleving', toonde men onvoldoende oog voor de praktische consequenties ervan en ontbrak de aandacht voor de culturele bedding van de democratie. Zelfs over de vanzelfsprekende voorkeur voor een seculiere samenleving kon verwarring ontstaan.

In het vierde essay – 'Het "omkatten" van links' – gaat veel aandacht naar voormalig vvd-leider Frits Bolkestein, hoe hij in de jaren negentig probeerde het debat over immigratie en integratie open te breken. Voor de onderkant van de samenleving bood hij echter geen perspectief. Pim Fortuyn zou er daarentegen als 'plaatsbekleder' wel in slagen het grote publiek aan te spreken. In de tweede helft, waaraan dit hoofdstuk zijn naam dankt, ga ik in op het verschijnsel dat een modieus, nieuw links, vergeven van politiek correcte standpunten, ten onrechte de identiteit van de traditione-

le linkse politiek heeft gestolen. Maar desondanks is er nog altijd een authentiek links geluid van een aantal progressieve intellectuelen, die er in hun publicaties van getuigen dat voor hen progressiviteit niet is los te zien van solidariteit en een open, seculiere samenleving.

Onder ‘de nette haat’, tevens de titel van het vijfde essay, versta ik het verschijnsel dat mensen die zich als welkend afficheren, zich op sleeptouw laten nemen door politiek correcte vooroordelen en de wezenlijke uitgangspunten van de democratie aan hun laars lappen. Ik besteed aandacht aan de wijze hoe er is omgegaan met professor Wouter Buikhuisen, Hans Janmaat en Pim Fortuyn. Vervolgens komen Geert Wilders en Thierry Baudet als epigonen van Fortuyn aan de orde. Er kan weliswaar meer sinds de moord op Fortuyn het publieke debat wakker schudde, maar open, onbevangen gesprekken over een onderwerp dat gerelateerd is aan immigratie en integratie worden nog steeds gefrustreerd. Ook komt het verschijnsel ter sprake dat politici niet primair een inhoudelijk debat aangaan met tegenstanders, maar concurrerende politici al gauw als moreel inferieur veroordelen en daarmee buiten de democratische orde plaatsen.

In ‘De onmisbaarheid van samenhang’, het voorlaatste essay, komen vooral aspecten van de Nederlandse geschiedenis aan de orde. De bedoeling hiervan is niet om hier een historisch overzichtscollage te geven, maar om te laten zien dat gedeelde (historische) verhalen een functie kunnen hebben. Zodat we kunnen ontdekken waar ons ‘samen’ voor staat, maar ook om te laten zien dat de onderkant meestal vergeten wordt. De Nederlandse geschiedenis liet haar sporen na, voor wie ze wil zien. De intellectuele elite heeft daar weinig mee, zoals zij weinig oog blijkt te hebben voor de betekenis van sociale cohesie of voor de morele wortels van

de democratie. Zij zit vooral gevangen in haar eigen belevingswereld. Voor de toekomst past haar eerder een besef van dienstbaarheid, al is dat niet een van haar sterkst ontwikkelde talenten.

In het zevende, concluderende essay staat de ontwikkeling van de democratie, centraal. De democratie zie ik als essentieel onderdeel van het project van humanisering van de samenleving dat in de achttiende eeuw op gang kwam en waarin de waardigheid van de mens uitgangspunt is. Maar we zijn nu toe aan een resetten van de democratie omdat deze in Nederland nooit is volgroeid en te eenzijdig is ingesteld op de theoretisch opgeleide burger. Hiervoor is een herwaardering nodig van de begrippen gelijkheid, gelijkwaardigheid en solidariteit die doorwerkt in onze kijk op de democratie inclusief een taakopvatting van een functionele elite waarin de dienstbaarheid centraal staat.